

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTEI – 80

KONFERENCES REFERĀTU TĒZES

Rīga 1999

I.Grosvalds

LATVIJAS UNIVERSITĀTE – LATVIEŠU NACIONĀLĀS INTELIĢENCES VEIDOTĀJA (1919-1940)

Latviešu inteliģences zieds – Latvijas universitātes mācību spēki un studenti stāvēja pie mūsu Valsts šūpuļa, palīdzēja izkarot brīvību, nostiprināt tās institūcijas, tautsaimniecību un kultūru. Universitātes mācību spēku kodolu, kuru sākumā veidoja Rīgas Politehniskā institūta, Tērbatas universitātes un Krievijas augstskolu docētāji, ar laiku papildināja Latvijas Universitātes absolventi. Laikā no 1919. līdz 1939.gadam no 629 mācību spēkiem 283 jeb 44,9% bija LU absolventi, tai skaitā no 167 profesoriem 7 (4,2%), no 113 docentiem 37 (32,7%), no 106 privātdocentiem 64 (60,4%), no 202 asistentiem 165 (81,7%), no 31 lektora 8 (25,8%), no 10 instruktoriem 2 (20%). Ceļš uz *Alma Mater* augstākām virsotnēm nebija viegls. Pat tāds izcils, starptautiski atzīts zinātnieks kā Mārtiņš Straumanis, kas iesāka studēt 1920.gadā, studijas beidza 1925.gadā, pirmais Ķīmijas fakultātē aizstāvēja doktora disertāciju jau 1927.gadā, apsteidzot savus vecākos kolēģus, tai skaitā divus nākamos universitātes rektoros Jūliju Auškāpu un Mārtiņu Prīmani, par profesoru kļuva tikai 1941.gadā.

LU mācību spēki daudz devuši Latvijas valsts attīstībai. Par ārlietu ministru kļuva Ludvigs Sēja (1924), Hermanis Albats (1925-26), par izglītības ministru Juris Plāķis (1920-21), Longīns Ausējs (1921), Aleksandrs Dauge (1921-23), Ernests Felsbergs (1924-25), Arvīds Kalniņš (1925), Edmunds Ziemeļis (1925-26, 1928-31), Augusts Tentelis (1928.1935-38), Ludvigs Adamovičs (1934-35), Jūlijs Auškāps (1938-40). Kara ministra posteni ieņēmis Eduards Laimiņš (1929,1931), satiksmes – Edmunds Ziemeļis (1930-31), iekšlietu – Eduards Laimiņš (1924-26, 1928-31), zemkopības - Arvīds Kalniņš (1932-33), tautas labklājības (darba) Pauls Mīncis (1920-21).

Universitātes arhitekti cēlušies skaistas un vērtīgas celtnes. Pazīstamākās Eižena Laubes Ķemeru viesnīca, Ķeguma HES, Jelgavas cukurfabrika, Rīgas pils jaunā svētku zāle, Ernesta Štālberga – LU Lielā aula, Brīvības pieminekļa arhitektoniskais risinājums. Pēc Fridriha Skujiņa projekta celta Tiesu Pils (tagad Ministru prezidenta rezidence). Pēc Paula Kundziņa iniciatīvas tapis Brīvdabas muzejs. Liels ir Aleksandra Birzenieka ieguldījums Brāļu kapu izveidē.

Inženieri ielikuši savas zināšanas dzelzceļu, sauszemes ceļu, tiltu un Ķeguma spēkstacijas būvē. Jānis Leimanis vadījis Liepājas-Glūdas dzelzceļa būvdarbus, Mārtiņš Robs piedalījies Rīgas-Rūjienas, Liepājas-Alsungas dzelzceļu līniju darbos. Viņš bija Finanšu ministrijas hidrotehnisko būvju komitejas priekšsēdētājs un Ķeguma spēkstacijas būvinspektors. Pēc Pāvila Pāvulāna projekta celts Zemgales tilts pār Daugavu Rīgā, pēc Kārļa Gaiļa projekta – dzelzbetona tilts pār Gauju Siguldā. Mehāniķi veikuši pētījumus mašīnu un mehānismu teorijā, tehniskā mehānikā un materiālu pretestībā. Alfrēds Vītols uzrādījis jaunu formulu lietus gāzu ūdens caurteku ierīču aprēķinos. Pēc Čarla Klarka projekta būvēts ledlauzis "Kr.Valdemārs". Savu artavu devuši dabaszinātnieki. Reinholds Putniņš organizējis Latvijas meteoroloģisko biroju, Ģederts Ramans veicis Latvijas teritorijas sadali ģeogrāfiskos rajonos. Leonīds Slaucītājs pētījis magnētiskās anomālijas Gārsenes Subates rajonā, pēc kuriem tagad zemes dziļēs atrasti augstvērtīgi dzelzsrūdas slāņi. Heinrihs Skuja izcēlies ne tikai kā Latvijas alģu pētnieks. Lauksaimniecības speciālisti noskaidrojuši iespējas iegūt no dzimtās zemes bagātas ražas. Jānis Bergs pievērsies lauku mēslošanai un kopšanai, sarakstījis grāmatu "Ienesīgā augkopība" (1-3, 1921-23). Paulis Lejiņš pilnveidojis govju selekcijas metodes. Veterinārijā Miķelis Rolle organizējis, pētījis mājkuoņu sērgu apkarošanu. Augusts Kirhenšteins nodibinājis LU sēruminstitūtu, iesācis sērumu un pošu

ražošanu. Mediķis Kārlis Balodis bija Veselības aizsardzības departamenta direktors, Jānis Skuja – šī departamenta vicedirektors, bet Pēteris Sņikers – kara sanitārās pārvaldes priekšnieks ģenerāļa pakāpē. Jēkabs Alksnis, Edvards Kalniņš, Pauls Stradiņš vadījuši Rīgas 2. pilsētas slimnīcu, Pāvils Mucenieks – Rīgas 1. pilsētas slimnīcas ķirurģisko nodaļu.

Ķīmiķi atklājuši un izvērtējuši Latvijas zemes dziļu bagātības. Eižens Rozenšteins ieteica "Rīgas cementfabrikai C.Ch.Schmidt" un Jelgavas cukurfabrikai izmantot Kurzemes kaļķakmeni, "K.S.Kuzņecova porcelāna fabrikai" un "Emolipa stikla fabrikai" – vietējās kvarca smiltis. Rezultātā 1929.g. sāka izmantot Cieceres kaļķakmens atradni, 1938.-39.g. uzcēla Brocēnu cementfabriku, arī cukurfabrikas attiecās no ārzemju kaļķakmens izmantošanas. Jūlijs Eiduks sekmēja ģipša rūpniecības attīstību. Jānis Kupcis parādīja Latvijas minerālūdeņu un dziedniecības dūņu labvērtību. Arnolds Jirgensons Latvijas Pienšaimnieku centrālā fabrikā izveidoja mākslīgā raga (galalita) ražošanu. Mečislavs Centneršvērs ar Mārtiņu Straumani pilnveidoja elektroķīmisko korozijas teoriju, Straumanis ar Alfrēdu Ieviņu izstrādāja asimetrisko metodi rentgenogrāfijā, bet Edvīns Iegriņve atrada jutīgus reaģentus – organiskās krāsvielas analītiskā ķīmijā. Šie veikumi ieguva speciālistu vispārēju atzinību.

Profesors Ludvigs Adamovičs, grāmatas "Zinātne Tēvzemei divdesmit gados" (1919-1938) ievadā atzina: "Arī humanitāras zinātnes kalpo latviešiem un Latvijai. Vēsture un valoda, reliģija un tiesības, daba un saimniecība, matemātika un filozofija – visas tās ietelp tautas gara purā un šim puram jābūt smagi pielocītam vērtīgām un pārbaudītām atziņām." Universitātes tautsaimnieki risināja praktiskus Latvijas saimniecības un finanšu jautājumus, bet juristi stāvēja likumu sardzē. Ernests Birhāns bija Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības bankas direktors un Rīgas Biržas komisijas priekšsēdētājs, Kārlis Balodis, kartūšu sistēmas pamatlicējs pasaulē – Finanšu ministrijas konsultants, bet Arnolds Aizsilnieks – Rīgas patērētāju biedrības "Vienība" padomnieks. Vladimirs Bukovskis piedalījies jaunā civillikuma izstrādē. Aleksandrs Būmanis bija Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs. Populāra ir viņa mūzika R.Blaumaņa lūgām "Skroderdienas Silmačos" un "Trīnes grēki". Latvijas arheoloģijas pamatus licis Francis Balodis. Viņš vadīja Valsts vēsturiskā muzeja arhitektūras nodaļu, bija Pieminekļu valdes priekšsēdētājs, žurnāla "Senatne un māksla" redaktors. Nozīmīgus pētījumus Latvijas vēsturē veica Arveds Švābe, kas pildīja arī "Latviešu konversācijas vārdnīcas" galvenā redaktora pienākumus.

Gara milzis valodniecībā bija Jānis Endzelīns, Tēvzemes balvas laureāts. Viņš sarakstījis monumentālo "Letische Grammatik", krājis un apstrādājis Latvijas vietu vārdus, kārtojis, papildinājis un rediģējis K.Mīlenbaha sāktu "Latviešu valodas vārdnīcu". Otrā Tēvzemes balvas laureāta, filologa un folklorista Pētera Šmita mūža darbs ir "Latviešu pasakas un teikas" 15 sējumos.

Universitāte bija Latviešu tehniskās un humanitārās inteligences kalve. Tajā no 1919. līdz 1939.g. gadam mācījušies 21.438 studenti, beidzis 5.841 absolvents (31,9% no uzņemto skaita). Nebija tādas vietas Latvijā, nebija tādas nozares, kur neestrādātu tās audzēkņi. No LU absolventu un studentu vidus nākuši Latvijas valdību, valsts, pašvaldību un izglītības darbinieki. Par Latvijas ārlietu ministru kļuva ķīmiķis Vilhelms Munterš (1936-40), par finanšu ministru – jurists Ludvigs Ēķis (1934-38), Alfreds Valdmanis (1938-39), par iekšlietu ministru – tautsaimnieks Jānis Kauliņš (1933), jurists Kornēlijs Veitmanis-Veicīnieks (1939-40), par satiksmes ministru – mediķis Antons Rancāns (1931), inženieris Berhards Einbergs (1934-40), jurists Arturs Kāposts (1940), par tautas labklājības (darba) ministru – vēsturnieks Roberts Dukurs (1921-23), bet par tieslietu ministru – jurists Hermanis Apsītis (1934-40). Universitātes audzēkņi stiprināja mūsu bruņotos spēkus ar savām tehniskām zināšanām, kuras guva universitātē. Lai minam Autotanku pulka komandieri pulkvedi Oto Grosbartu, artilērijas laboratorijas priekšnieku, pulkvedi-ķīmiķi Kārli Dušultu un būvniecības daļa priekšnieku

pulkvedi Arturu Galindomu, kas projektējis Kara muzeju un Arņijas Ekonomisko veikalu (tagadējo Ekonomisko veikalu "Centrs"). Brīvības cīņu laikā viņš bija studentu rotas ur bataljona komandieris (no 1918.gada 20.dec.). Vēl universitāti ar mag.iur.grādu (1939) beidzis ģenerālis Roberts Kļaviņš, Latvijas armijas ģenerālštāba priekšnieks (1920) un 2.Vidzemes divīzijas komandieris (1931-34).

Universitātes absolventi darbojušies dažādās ministrijās. Arturs Auziņš un Oto Matisons bija satiksmes ministrijas Pasta un telegrāfa departamenta direktori, Nikolajs Rutenbergs – Tautas labklājības ministrijas Farmācijas pārvaldes priekšnieks. Emīls Jākobsons – Finanšu ministrijas saimnieciskā departamenta direktors, Alfons Kupfers – Zemkopības ministrijas zemes ierīcības departamenta direktors un Jānis Labsvīrs – Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta direktors. Jānis Švanks, Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta direktors, bija arī Latvijas sūtnis Spānijā, Portugālē, Beļģijā, Holandē, Polijā un Rumānijā.

Pašvaldībās par Rīgas Jūrmalas pilsētas galvu strādāja Aleksandrs Jansons, par Ventspils – Kristaps Sņikeris, par Dobeles – Ernests Vanags, par Ogres – Jānis Ozoliņš, bet par Jelgavas pilsētas vecākā biedru – Verners Gedrovics. No skolu darbiniekiem Juris Celms kļuva Izglītības ministrijas Skolu departamenta direktors, Jānis Aberbergs – Rīgas pilsētas izglītības nodaļas vadītājs, Žanis Pelmanis – Liepājas ģimnāzijas direktors, Jānis Robiņš – Bulduru dārzkopības vidusskolas direktors, Eduards Urpens – Jūrmalas Valsts ģimnāzijas direktors, Jānis Bērziņš – Daugavpils komercskolas direktors.

No LU audzēkņu vidus nākuši daudzi finanšu tautsaimniecības, tiesu un rūpniecības darbinieki, starp viņiem Roberts Preimanis – Latvijas zemnieku kredītbankas direktors, Arnolds Priedītis – Latvijas diskontbankas direktors, Aleksandrs Tīpains – Valsts elektro-tehniskās fabrikas direktors, Valdemārs Andrejsons – A/S Rīgas ģipsis priekšsēdētājs, Jānis Kazis – Jelgavas cukurfabrikas direktors, Jānis Grīnbergs – A/S "Latvijas kokvilna" direktors, Jānis Mežaraups – A/S "Kūdra" direktors, Ernests Leja – A/S "Šiferis" tehniskais direktors. Juristi Jānis Ankrāvs, Augusts Rumpēteris, Pēteris Stērste kļuva par augstākās tiesu instances – senāta senatoriem.

Ievērojamus panākumus Universitātes absolventi un studenti guva medicīnā, arhitektūrā, vēsturē un literatūrā. No daudzajiem mediķiem minami: Oskars Alks – Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta direktors, Pēteris Grišāns – Daugavpils apvienotās slimnīcas direktors, Artūrs Plūme – Rīgas bērnu slimnīcas direktors, Jānis Jēgermanis – Rīgas I.slimnīcas ķirurģiskās nodaļas vadītājs. Arhitektūrā Aleksandrs Klinklāvs izstrādājis Finanšu ministrijas, Ērenpreisa velosipēdu fabrikas un Latvijas Sarkanā krusta sanatoriju projektus, bet Ostvalds Tīlmanis, Rīgas pilsētas virsarhitekts – Pilsētas blokēkas projektu.

Atbildīgus posteņus ieņēma vēsturnieki: Valdis Ginters bija Valsts vēstures muzeja direktors, Rauls Šulca – Rīgas pilsētas vēstures muzeja direktors, Rūdolfš Širants – Rīgas pilsētas vēsturiskā arhīva direktora palīgs.

No izdevniecības darbiniekiem universitātē studēja: Miķelis Gopers, izdevniecības "Zelta ābele" īpašnieks un izdevējs, rakstnieks Jānis Grīns, izdevniecības "Valters un Rapa" vadītājs. No žurnālistiem minami: Kārlis Roze – Latvijas Telegrāfa aģentūras (LTA) vice-direktors, rakstnieks Jūlijs Lācis – žurnāla "Atpūta" galvenais redaktors, romāna "Mūža meža maldī" autors, publicists Viktors Baltkājis "Brīvās zemes" un "Rīts" speciālkorespondents Londonā, Žanis Unāms, vairāku grāmatu autors, un Konstantīns Karulis "Brīvās zemes" ārlietu nodaļas redaktora palīgs. Universitāti beiguši pazīstamie literatūrkritiķi: Krišjānis Ancītis un esejiste Zenta Mauriņa. Viņa bija pirmā sieviete, kas Latvijas universitātē ieguvusi Dr.phil.grādu literatūrā. Daudz lasīti viņas darbi: "Jānis Poruks un romantisms",

“Dostojevskis”, “Pārdomas un ieceres”, “Baltais ceļš”, “Dzīves apliecinātāji”, “Dante – tagadnes cilvēka skatījumā”, “Grāmata par cilvēkiem un lietām” un “Sauls meklētāji”. Universitātē studēja dzejnieki un rakstnieki Ēriks Ādamsons, Antons Bārda, Jānis Grots, Jānis Klīdzējs, Jānis Plaudis, Rihards Rudzītis un Mārtiņš Ziverts.

Latvijas jaunā nacionālā inteliģence augsti turēja ideālus, ko viņiem devusi Alma Mater – Latvijas universitāte, kuras devīze ir un paliek “Scientiae et Patriae” (Zinātnei un Tēvzemei).